

MATTI HÄGGSTRÖM:

Familjepolitik i förändring

I Jonas Hinnfors doktorsavhandling om familjepolitiken 1960–90 kartläggs hur partiernas åsikter om vårdnadsbidrag och annan familjepolitik skiftat starkt liksom synen på hemarbetet.

Folkpartiet satte jämställdheten i första rummet; hos moderaterna och centern dominerade valfrihetsargumentet.

I början på 1960-talet sade högerpartiet nej till vårdnadsbidrag till småbarnsföräldrar. Socialdemokraterna hade motsatt uppfattning.

I mitten på 1970-talet hade båda partierna bytt fot. Moderaterna var för och socialdemokraterna mot.

Vad hade hänt?

Därom diskuterar statsvetaren Jonas Hinnfors i sin doktorsavhandling "Familjepolitik. Samhällsförändringar och parti-strategier 1960–1990" (Almqvist & Wicksell International 1992). Det är en intresseväckande exposé över partiernas familjepolitiska ställningstaganden, hur de skiftat och vilka bevekelsegrunder som legat bakom.

Under den aktuella perioden inträffade samhällsförändringar av stor betydelse för familjerna och familjepolitiken. 1960–1985 skedde en väldig ökning av antalet yrkesverksamma kvinnor. Förvärvsfrekvensen steg från 48 till 80 procent. Ännu större var ökningen bland småbarnsmödrar, 35 procent 1965, mot 85 procent 20 år senare. Till denna utveckling bidrog inte minst särbeskattningsreformen, som trädde i kraft 1970. Den stora mängden kvinnor som gjorde entré på arbetsmarknaden hamnade dock inte i industrin, vilket många trott, utan främst inom den offentliga sektorn, särskilt i kommunerna.

Socialdemokraterna och folkpartiet såg dessa förändringar med tillfredsställelse, medan högern/moderaterna och centerpartiet var mera tveksamma.

Matti Häggström är politisk chefredaktör på Barometern.

Sämst ställda

Kring 1960 betonade högern familjens ansvar. Man krävde skattesänkningar för

att möjliggöra vad som då kallades egendomsägande demokrati, senare omdöpt till ägardemokrati. De socialpolitiska åtgärderna skulle inriktas på de sämst ställ- da, och principen hjälp till självhjälp framhölls. Under 1970- och 1980-talen kom individernas och familjernas valfri- het mer i förgrunden.

Folkpartiet accepterade en relativt stor offentlig sektor och ett högt skattetryck. På 1980-talet skärptes kraven på mer marknadsekonomi på områden där den offentliga sektorn hade mer eller mindre monopol. Skattefinansierade tjänster skulle lämnas ut på entreprenad och ut- sättas för konkurrens.

Centerpartiet poängterade omsorgen om de sämst ställda, medan socialdemo- kraterna ville ha en större offentlig sektor – "det starka samhället" – och hårdare skattetryck.

I fråga om vårdnadsbidraget markerade socialdemokraterna 1964 en klar vilje- inriktning. Därefter skedde en successiv åsiktsförändring. Utbyggnaden av den offentliga barnomsorgen prioriterades mer och mer, och 1973 var partiet moget att överge vårdnadsbidragslinjen.

Högerpartiet/moderaterna var till en början skeptiska till vårdnadsbidrag. Man ansåg också att kollektiva lösningar som daghem skulle leda till en "konstlad" efterfrågan på sådana. Då skulle familjens roll nedvärderas. Men sedan sade man ja till vårdnadsbidrag, och daghem godtogs som ett av flera omsorgsalternativ.

För centerpartiet, speciellt dess kärn- trupper på landsbygden, var vårdnadsbi- draget betydelsefullt, liksom även offent- lig barnomsorg. Folkpartiets linje liknade däremot socialdemokraternas. Man före- drog daghem framför vårdnadsbidrag av

omsorg om jämställdheten mellan könen.

Även LO och TCO krävde daghem och hänvisade till de dryga kostnaderna för vårdnadsbidraget, som bara de "privile- gierade" grupperna ansågs ha nytta av. Bi- drag till hemarbete skulle inte frigöra kvinnlig arbetskraft, och beloppen skulle inom överskådlig tid vara otillräckliga, hävdade man. Service sattes sålunda före bidrag.

Förändringar

Under perioden 1975–1990 inträffade vissa förskjutningar.

Moderaterna förordade 1975 en be- skattad vårdnadsersättning på 9 000 kr per barn upp till tre år plus avdrag för styrkta barntillsynskostnader. Daghems- avgiften skulle höjas i motsvarande mån. Så småningom kompletterades det med kravet att det skulle få finnas fler huvud- män än kommunerna i barnomsorgen.

Folkpartiet var också inne på någon form av vårdnadsbidrag, men daghem- men förblev viktigare. Centerpartiet och moderaterna kom emellertid på samma linje i kraven på beskattad vårdnads- ersättning, medan folkpartiet ville ha en obeskattad. Folkpartiet såg det mer som ett konsumtionstillskott för barnfamiljer- na, närmast jämförbart med ett barnbi- drag, medan de övriga borgerliga partier- na betraktade det som ersättning för ut- fört arbete. Dessa ställningstaganden ökade pressen på folkpartiet. Det gällde ju att kunna enas på detta väsentliga om- råde.

Socialdemokraterna föredrog utbygg- da daghem plus föräldraförsäkring. Val- frihet mellan förvärvsarbete och hemar- bete betecknades som en "myt". Barnom-

sorgen fick inte drivas i privat regi. 1984 genomdrevs den nu avskaffade Lex Pysslingen. Vänsterpartiet kommunisterna sade, föga oväntat, nej till vårdnadsbidrag och menade att staten på sikt borde ta över all barnomsorg från kommunerna.

Moderaterna ändrade sig i början på 1980-talet i fråga om beskattningen av vårdnadsbidraget och övergick till folkpartiets linje. Främst torde Ingegerd Troedsson ha varit pådrivande, och skälet var att man ville undvika diverse marginal-effekter.

I december 1987 kom så moderaternas, folkpartiets och centerpartiets gemensamma motion om vårdnadsbidrag på 15 000 kr per barn och år samt avdragsrätt upp till samma belopp för styrkta barn tillsynskostnader. Daghemsavgifterna förutsattes bli höjda genom att statsbidraget till dem krymptes. De borgerliga partierna var även eniga om att privata initiativ skulle tillåtas i barnomsorgen.

Klyfta

Som Hinnfors påpekar var det alltså hela tiden en betydande klyfta mellan partiernas inställning. De ideologiska utgångspunkterna och bevekelsegrunderna var olika. Av och till märktes skiljelinjen mellan moderaterna och centern å ena sidan — senare kompletterade med kds, vars agerande dock inte omfattas av undersökningen, eftersom partiet stod utanför riksdagen under den aktuella perioden — och folkpartiet och socialdemokraterna å den andra. Detta förorsakade komplikationer av partitaktisk art, och det minskade delvis handlingskraften på det familjepolitiska området.

Folkpartiet satte jämställdheten i första

rummet. Familjernas valfrihet ansågs mindre angelägen. Man fruktade att vårdnadsbidrag skulle bli så dyrt att det i praktiken hindrade utbyggnaden av daghemmen till vad som med en egendomlig formulering kallas "full behovstäckning". (För vad är det? Jo, att alla som efterfrågar daghem skall få det. Och Statistiska Centralbyrån har i diverse undersökningar sökt visa att flertalet barnfamiljer föredrar det. Men det är ju inte så underligt, eftersom detta alternativ subventioneras av stat och kommun med åtminstone 70 000 kr per barn och år, enligt vissa beräkningar med betydligt mer. Vem säger nej till en sådan subsidie när andra alternativ inte stöds med ett öre? En rättvisande analys av föräldrarnas preferenser förutsätter självfallet full kostnadsneutralitet i fråga om statliga och kommunala subventioner till de olika alternativen.)

Folkpartiet fruktade dessutom att vårdnadsbidrag skulle medföra att det blev ekonomiskt ofördelaktigt för främst kvinnan att gå från hem till förvärvsarbete.

Liknande inställning hade socialdemokraterna, fast där var det mer omsorg om de egna väljargrupperna än jämställdhetsaspekten som dominerade. Deras turordning var offentlig daghemsutbyggnad och dessutom föräldraförsäkring.

Moderaterna och centern såg det annorlunda. Där kom valfrihetsargumentet allt mer att dominera. Föräldrarna befanns vara skickade att själva avgöra vad som var bäst för deras barn. Detta förutsatte större kostnadsneutralitet mellan olika omsorgsalternativ. Det kunde åstadkommas genom att daghemsmonopolet avskaffades och vårdnadsbidrag infördes.

Inom socialdemokratin gick det likväl

inte helt gnisselfritt. Den kraftiga daghemssatsningen ingav betänkligheter. En av partiets ekonomer, Bo Södersten, ifrågasatte 1984 fortsatt daghemsutbyggnad. Några år tidigare hade Kjell-Olof Feldt i en intervju i Kommunalarbetaren undrat om det inte var möjligt med mindre personaltäthet på daghemmen, vilket fick ledningen för partiets kvinnoförbund att krevera.

Folkpartiets dilemma blev mer och mer besvärande. Man stod nära socialdemokratien i den allt viktigare familjepolitiken, men man eftersträvade också borgerlig enighet för att åstadkomma maktskifte. Partiets situation försvårades dessutom av närmandet mellan moderaterna och centern. Folkpartiet riskerade därigenom att framstå som splittrare på den icke-socialistiska sidan.

Misstag

Under de borgerliga regeringsåren 1976–1982 genomfördes inget vårdnadsbidrag, officiellt av statsfinansiella skäl. I efterhand kan det nog ändå sägas vara ett misstag. Socialdemokraterna hade – som Hinnfors påpekar – haft svårt att riva upp en sådan reform.

En annan skillnad mellan moderaterna och centern contra folkpartiet och socialdemokraterna – samt givetvis vpk – var synen på hemarbetet. De förra fann det vara en arbetsinsats att passa barn. Det uttrycktes ibland tillspetsat så att om någon tog hand om andras barn var det ett jobb, men inte om samma insats gjordes för den egna avkomman. Det var inte minst därför partierna hamnade på olika ståndpunkter i frågan om vårdnadsbidraget – eller vårdnadsersättningen, som

den då borde kallas – skulle vara beskattad eller inte.

Det förefaller som om Hinnfors i sin undersökning något underskattat valfrihetens betydelse som princip och ideologi. Den blev alltmer framträdande under perioden i takt med socialismens alla tillkortakommanden och reträtter. Den liberala synen trängde på överallt. Kdsledaren Alf Svensson har med fog hävdad att barnomsorgen är den mest socialiserade sektorn i samhället. Det kan synas märkligt att folkpartiet prioriterade ner valfrihetsaspekten och ville åstadkomma den i och för sig önskvärda jämställdheten med metoder som innebar kraftig statlig och kommunal styrning av de enskilda familjernas tillvaro. Även om givetvis privatiseringen och det ökade antalet alternativ inom barnomsorgen var åtgärder som gick i motsatt riktning.

Barnen?

Av Hinnfors bok får man också intrycket att både folkpartiet och socialdemokraterna fäst förhållandevis liten vikt vid vad som var bäst för barnen, vars intressen rimligen bäst tillgodoses med största möjliga valfrihet för föräldrarna. Till bilden hör att det finns undersökningar som tyder på att många barn under tre år far direkt illa av långa vistelser på daghem.

För socialdemokraterna har uppenbarligen den kollektiva barnomsorgen varit det primära, helt i överensstämmelse med den socialistiska ideologin. Inte heller för dem tycks barnets bästa ha stått i första rummet. Det blev dock en komplikation för partiet att de som mest utnyttjade det växande antalet kommunala daghem inte var LO-grupperna utan tjänstemännen och akademikerna.

Hinnfors tes är att borgerligt samarbete inom familjepolitiken endast fungerar när partierna kortsiktigt bortser från sina ideologiskt förankrade ståndpunkter. Han drar slutsatsen att den nuvarande regeringen kan spricka på frågan, just därför att folkpartiet alltjämt vill stödja tvåinkomsttagarfamiljerna, medan moderaterna, centerpartiet och kds skulle inrikta sig på eninkomsttagarfamiljerna.

Frågan är om problemet kan renodlas så. Det går ju att bistå tvåinkomsttagarfamiljerna men ändå förbättra villkoren för de familjer där en av föräldrarna före-
drar att vara hemma medan barnen är små. Skillnaden går snarare mellan de

familjer som fått in sina barn på daghem och därmed erhåller väldiga samhällssubventioner och dem som inte fått det utan tvingats ordna barnomsorgen på andra sätt, även när båda förvärvsarbetar.

Hinnfors undersökning avslutades den 31 oktober 1991. Sedan dess har en del hänt. Till hösten kommer enligt regeringen ett vårdnadsbidrag. Det återstår att se hur det utformas, hur stort det blir och hur det finansieras. Det mesta talar för att enighet härom kan uppnås. Skulle den utebli skulle hela regeringens trovärdighet svikta. Om något parti bryter sig ut ur gemenskapen tar det följaktligen på sig ett stort ansvar.